

An abstract painting featuring thick, expressive brushstrokes in vibrant red, green, blue, and white. The composition is layered and textured, with a prominent white curved stroke in the upper right quadrant. The colors are applied in broad, sweeping areas, creating a sense of movement and depth.

Serguei Bulgàkov
L'Ortodòxia

Pòrtic

SERGUEI BULGÀKOV

L'Ortodòxia

Assaigs sobre la doctrina de l'Església ortodoxa

Introducció de Boris Bobrinskoy

Traducció de Raquel Ribó

Clàssics cristians del segle xx

Pòrtic

Consell Assessor:
Josep Castanyé
Lluís Duch
Sebastià Janeras (director)
Salvador Pié
Armand Puig

Primera edició: gener del 2016
Títol original: *Pravoslavie*

© YMCA-Press, París, 1965
© de la introducció, 2016, Boris Bobrinskoy
© de la traducció, 2016, Raquel Ribó

Drets exclusius en llengua catalana:
Raval Edicions, SLU, Pòrtic
Diagonal, 662-664
08034 Barcelona
www.portic.cat

ISBN: 978-84-9809-352-0
Dipòsit Legal: B. 28.120-2015
Fotocomposició: Víctor Igual, SL
Impressió: Limpergraf

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).
Tots els drets reservats.

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ	
Biografia	9
Cosmovisió de Serguei Bulgàkov	19
Discussió sobre la Sofia	26
Serguei Bulgàkov i l'ecumenisme	31
L'obra <i>L'Ortodòxia</i>	33
BIBLIOGRAFIA	35
L'ORTODÒXIA	
Capítol primer. L'Església	41
Capítol segon. L'Església com a Tradició	53
1. La santa Escripura i la santa Tradició	53
2. Sobre el cànon	61
3. Sobre la tradició eclesial	76
Capítol tercer. La jerarquia eclesiàstica	89
Capítol quart. L'autoritat externa infal·lible en l'Església	118

ÍNDEX

Capítol cinquè. La unitat de l'Església	167
Capítol sisè. La santedat de l'Església	177
Capítol setè. La doctrina	183
Capítol vuitè. Sobre els sagraments. La força santificadora de l'Església	197
Capítol novè. La veneració de la Mare de Déu i dels sants en l'Ortodòxia	204
Capítol desè. La litúrgia en l'Ortodòxia	222
Capítol onzè. La icona i la seva veneració en l'Ortodòxia	237
Capítol dotzè. La mística en l'Ortodòxia	245
Capítol tretzè. L'ètica en l'Ortodòxia	257
Capítol catorzè. L'Ortodòxia i l'Estat	262
Capítol quinze. L'Ortodòxia i la vida econòmica	272
Capítol setzè. L'Ortodòxia i l'apocalíptica	290
Capítol dissetè. L'escatologia ortodoxa	298
Capítol divuitè. L'Ortodòxia i l'heterodòxia	306
CONCLUSIÓ	313

Capítol primer

L'Església

L'Ortodòxia és l'Església de Crist a la Terra. L'Església de Crist no és una institució, sinó una *nova vida amb Crist i en Crist* impulsada per l'Esperit Sant. Crist, el Fill de Déu, vingut a la Terra i fet home, uní la seva vida divina a la vida humana, Déu esdevingué home, i aquesta seva vida divina i humana la lliurà als seus germans, «aquells qui creuen en el seu Nom». Jesús visqué entre els homes i morí a la creu, però ressuscità i pujà al cel. I en pujar al cel no va abandonar la seva humanitat, sinó que l'ha conservada tothora, ara i sempre i pels segles dels segles. La llum de la resurrecció de Crist il·lumina l'Església, i l'alegria de la Resurrecció, el triomf sobre la mort, l'*acompleix*. El Senyor Ressuscitat viu amb nosaltres i la nostra vida en l'Església és la vida íntima en Crist. És per això que els «cristians» reben aquest nom, perquè són l'essència de Crist, perquè són en Crist com Crist és en ells. L'encarnació divina no és només una idea o una doctrina, sinó que es tracta per damunt de tot d'un esdeveniment que ha tingut lloc una vegada en el temps, però ho ha fet amb tota la *força* de l'eternitat; i aquesta encarnació divina que ha romàs com a unió absoluta de les dues naturaleses, la divina i la humana, indivises però distintes, és l'Església. *L'Església és la humanitat de Crist*, és Crist en la seva humanitat. Així com

el Senyor no solament s'acostà a l'home, sinó que s'hi va reconèixer en fer-se home, igualment l'Església és el Cos de Crist, en comunió amb ell, sotmès a ell i dependent d'ell. El Cos *pertany*, la seva vida no és pròpiament seva, sinó de l'esperit que l'ànima, de la qual al mateix temps es diferencia: en harmonia amb ell i independent alhora, no és una unitat indiferenciada, sinó una dualitat. Expressem aquest mateix pensament quan anomenem l'Església l'Esposa de Crist o l'Esposa del Logos: la relació entre promesos, entre marit i muller, presa en la seva màxima plenitud, és la unió perfecta de la vida conservant tota la realitat de les seves diferències: la *dualitat* no anul·lada per la duplicitat ni absorbida per la unitat. L'Església, en tant que Cos de Crist, no és Crist, el Déu fet home, sinó la Seva humanitat, però sí que és la vida en Crist i amb Crist, la vida de Crist en nosaltres: «Ja no sóc jo qui visc; és Crist qui viu en mi» (Ga 2, 20). Però Crist no és solament una persona divina com a tal, ja que la Seva vida pròpia és indivisible de la vida de la Santa Trinitat; ell és «un de la Santa Trinitat», la seva vida és única i consubstancial amb el Pare i l'Esperit Sant. És per això que l'Església, com a vida en Crist, és així mateix vida en la santa Trinitat. Vivint la vida en Crist, el Cos de Crist viu també la vida en la santa Trinitat, i en porta el segell. Per això el naixement dins l'Església, el baptisme «en nom de Crist», té lloc «en el nom del Pare, del Fill i de l'Esperit Sant». Crist és el Fill que ens revela el Pare i fa la seva voluntat. En ell hi reconeixem no solament el Fill, sinó també el Pare, i en ell i amb ell esdevenim també nosaltres fills del Pare, rebem la filiació divina, som adoptats pel Pare a qui invoquem: «Pare nostre». En tractar-se del Cos de Crist, rebem en nosaltres el reflex de la hipòstasi paterna, juntament i alhora que rebem el de la hipòstasi filial. Però no sols això, sinó també la força de la seva relació recíproca, de la seva doble unitat: «Que tots siguin u, com

tu, Pare, estàs en mi i jo en tu» (Jn 17, 21). Aquesta dualitat és la força de l'Amor, que uneix la santa trinitat: Déu és amor. L'Església, el Cos de Crist, esdevé partícip d'aquest amor diví trinitari: «i vindrem a fer estada en ell» (Jn 14, 23).

L'amor diví del Pare vers el Fill i del Fill vers el Pare no és un simple atribut o una relació, sinó que té per ell mateix una existència personal, hipostàtica. És l'Esperit Sant, que parteix del Pare cap al Fill per reposar en Ell; en l'Esperit Sant existeix el Fill, nascut del Pare, com a Fill nascut i estimat amb tota la seva benevolència, i en l'amor patern reconeix aquell que l'ha engendrat com a Pare amant, i l'estima amb un amor recíproc. En l'Esperit Sant s'acompleixen l'alegria de l'amor i el coneixement mutu entre Pare i Fill. El Fill només existeix per al Pare en l'Esperit que hi resideix, com el Pare es manifesta en el Fill a través del seu amor per l'Esperit Sant, que és la unitat de la vida del Pare i el Fill. I pel que fa a l'Esperit Sant, en ser l'amor d'ambdós, conforme a la pròpia naturalesa de l'amor, només té una existència personal, com si diguéssim, fora d'ell mateix, en els altres, en el Pare i el Fill. Així és l'amor: viu morint i mor vivint; ésser no significa ésser en ell i per a ell, sinó ésser en els altres i per als altres. Fa transparent als altres la seva imatge hipostàtica, i sembla que s'amaga quan alhora manifesta la màxima força. Aquest és el lloc que ocupa l'Esperit Sant dins la Santa Trinitat. El Fill només existeix com a Fill perquè és inseparable de l'Esperit Sant que resideix en Ell. I com diu Ell: Jo i el Pare som u (Jn 10, 30), així, L'unitat hipostàtica és l'Esperit Sant, que ha davallat sobre Ell, resideix en Ell i l'ungeix. Car Jesús és el Crist, ungit per l'Esperit Sant: «L'esperit del Senyor reposa sobre meu, perquè ell m'ha ungit» (Lc 4,18).

Com a Cos de Crist i en tant que vivint la vida de Crist, l'Església és el mateix domini d'acció i de la presència de l'Esperit Sant. Encara més, l'Església és la vida per l'Esperit Sant,

per tal com ella és el Cos de Crist, car en la Santa Trinitat el Fill no hi té una vida pròpia, sinó que l'ha consumida en sacrifici en ser engendrat pel Pare; l'ha rebuda del Pare i és l'Esperit Sant, creador de vida, que reposa en ella eternament. L'Esperit Sant és la vida del Fill, transferida pel Pare, i no té cap altra vida que li sigui pròpia. En això resideix el caràcter dual del Fill i de l'Esperit Sant revelat pel Pare: aquesta dualitat s'expressa en la identitat de les seves vides i en la diferència de les seves hipòstasis. I és aquesta identitat de vida que es descobreix en l'Església com a Cos de Crist, que conté en ella la vida de Crist: és, doncs, la vida en Crist i, consegüentment, la de l'Esperit Sant, o, a l'inrevés, és la vida benaurada en l'Esperit Sant i, per tant, en Crist: «Si algú de vosaltres no tingués l'Esperit de Crist (és a dir, l'Esperit Sant) no seria de Crist» (Rm 8, 9). Partint d'aquesta base es pot considerar l'Església com la vida benaurada en l'Esperit Sant o, com es diu més freqüentment, ella és l'Esperit Sant que viu en la humanitat.

A aquest fet essencial es correspon també una revelació històrica. L'Església és l'acte de l'encarnació divina de Crist, ella és aquesta mateixa encarnació divina, fruit de l'assimilació per part de Déu de la naturalesa humana i de l'assimilació de la divinitat per part de la naturalesa humana: la seva deïficació com a conseqüència de la unió de les dues naturaleses en Crist. Al mateix temps, l'eclesialització de la humanitat en el Cos de Crist encara no s'ha acomplert ni per virtut de l'encarnació divina ni per la resurrecció: «Us convé que me'n vagi (cap al meu Pare)» (Jn 16, 7); ha calgut que fos enviat l'Esperit Sant, la Pentecosta, que ha estat la realització de l'Església. A través de les llengües de foc l'Esperit Sant va davallar a la Terra i va residir en els apòstols, presidits per la Mare de Déu i representant en els dotze la totalitat del gènere humà. Aquestes llengües de foc van restar a la Terra i hi són encara, i constitueixen l'erari dels

dons de l'Esperit Sant que roman a l'Església. El do de l'Esperit Sant fou conferit als apòstols per l'Església primitiva amb plena evidència després del baptisme; correspon avui dia al «segell del do de l'Esperit Sant», administrat pel sagrament de la confirmació.

Així, doncs, l'Església és el Cos de Crist com a participació en la vida divina en la Santa Trinitat del Déu veritable; la vida en Crist que roman en unió indissoluble amb la Santa Trinitat completa; la vida en l'Esperit Sant que ens fa fills del Pare, que implora en els nostres cors: «Abba, Pare!» i que ens revela el Crist que viu en nosaltres. Per això, abans de cap altra manifestació històrica i de cap definició, cal entendre l'Església com un do diví que resideix en ella i que és idèntic a ella mateixa, com un fet de voluntat divina que s'acompleix a la Terra. L'Església existeix, o és donada en cert sentit, independentment de la seva aparició històrica —apareix perquè existeix—, en un pla diví, sobrehumà. I existeix en nosaltres no com una institució o com una societat, sinó, i per sobre de tot, com una evidència espiritual o un do, com una experiència singular, com la vida: «Allò que existia des del principi, allò que hem sentit, que hem vist amb els nostres ulls, que hem contemplat, que hem tocat amb les nostres mans. Us parlem de la Paraula de la vida, ja que la vida s'ha manifestat. A vosaltres, doncs, us anunciem allò que hem vist i sentit, perquè també vosaltres estigueu en comunió amb nosaltres, que tenim comunió amb el Pare i amb el seu Fill Jesucrist» (1 Jn 1.3). I la predicació del primer cristianisme és l'anunci joiós i triomfal d'aquesta nova vida. La vida és indefinible, tot i que pot ser descrita i definida. Per això, en general, no hi pot haver una definició exhaustiva i satisfactòria de l'Església. «Vine i ho veuràs»: l'Església només es pot conèixer a través de l'experiència i de la gràcia, participant de la seva vida. Així, doncs, abans de definir-la externament, l'Església ha de

ser reconeguda en la seva essència mística, que és la base de totes les autodeterminacions eclesiàstiques, però que no s'hi barreja. En la seva essència, com a unitat teàndrica, l'Església pertany al món diví, és en Déu i per això existeix al món, en la història de la humanitat. S'hi manifesta en *l'ésser temporal*: per això, en cert sentit, té un *naixement*, un desenvolupament i una història. Això no obstant, si només la considerem en el seu esdevenir històric i en la seva base només hi veiem una representació de l'Església com una de les societats terrestres, aleshores passarem de llarg la seva singularitat, la seva naturalesa, segons la qual *l'etern* es manifesta en el que és *temporal* i *l'increat* en el *creat*.

L'essència de l'Església és la vida divina que es manifesta en la vida creada; és la deïficació del que és creat per la força de l'encarnació i de la Pentecosta. Aquesta vida, tot i constituir la més gran realitat i ser d'una evidència indiscutible per a aquells que hi participen, és una vida *espiritual*, tancada en la «persona secreta», en la «cel·la» del seu cor; és, en aquest sentit, *misteri* i *sagrament*. És supranatural i supraterrrenal, tot i que coincideix amb la vida d'aquest món, i el seu caràcter únic és precisament aquesta supraterrrenalitat i aquesta coincidència. Segons el primer aspecte, l'Església és «invisible», es diferencia de tot el que al món hi ha de «visible», de tot el que és accessible per mitjà de la percepció sensible entre les coses d'aquest món. Es pot dir que no és en aquest món, i en el camp de l'«experiència» (en el sentit kantian) no trobem cap «fenomen» que es correspongui al de l'Església. Per al coneixement experimental, la hipòtesi de l'Església resulta tan supèrflua com la hipòtesi de Déu en les teories cosmològiques de Laplace. Així, doncs, podem parlar amb tota justesa si no d'una Església «invisible», de *l'invisible* dins l'Església. Tanmateix, Invisible no vol dir desconegut, car l'home, a banda dels sentits corporals, posseeix un ull espiritual

que li permet de veure, de percebre i de conèixer. Aquest òrgan és la fe, la qual, segons l'apòstol, «és conèixer les realitats que no veiem» (He 11,1). Ens porta amb les seves ales cap al món espiritual i ens fa ciutadans del món celestial. La vida de l'Església és la *vida de la fe*, a través de la qual esdevenen transparents les coses d'aquest món. I, és clar, amb aquest ull espiritual esdevé visible l'Església «invisible». Si fos realment invisible, completament inaccessible, aleshores això significaria senzillament que l'Església no existeix, ja que l'Església no pot existir per ella mateixa, fora de les persones i de la seva ajuda. No intervé totalment en l'experiència humana, car la vida de l'Església és divina i infinita, tot i que una determinada *qualitat* d'aquesta vida, una determinada experiència eclesial, és transmesa a qualsevol que s'hi acosti.

Segons l'ensenyament dels Pares de l'Església, la vida eterna que ens dona Crist i que consisteix que «et coneguim a tu, l'únic Déu veritable, i aquell que tu has enviat, Jesucrist» (Jn 17,3), comença ja aquí, en aquesta vida temporal, i aquesta eternitat en el temps és el frec de la vida divina en l'Església. En aquest sentit, tot allò que és invisible i inescrutable en l'Església depassa els límits del món visible, però tot el que és invisible és visible o pot esdevenir-ne, i aquest caràcter *visible de l'invisible* és la condició mateixa de l'existència de l'Església.

Vist així, en la seva mateixa existència l'Església és un *objecte de fe*, i es coneix per la fe: «*crec* en l'Església única, santa, catòlica (*sobórnaia*) i apostòlica». I l'Església no és reconeguda només per la fe com una *qualitat* o una experiència determinades, sinó també per la *quantitat*, com una unitat múltiple vivent, com a vida íntegra i única d'una multitud, com a catolicitat (*sobórnost*), a imatge de la triple unitat divina. Nosaltres veiem només la multiplicitat fragmentada del gènere humà, en què cada individu porta la seva vida aïllada i egoista. I tot i que

com a éssers socials es troben en un estat de dependència causal amb els seus germans, els fills de l'únic Adam no «veuen» i no reconeixen la seva *unitat múltiple*, que es revela en l'amor i a través de l'amor i existeix en la participació de l'única vida divina en l'Església: «Estimem-nos els uns als altres per a professar unànimes la nostra fe en el Pare, el Fill i l'Esperit Sant», implora l'Església en la litúrgia abans que s'acompleixi el misteri de l'Eucaristia. Als ulls de l'amor aquesta unitat eclesiàstica no es manifesta com una assemblea o una reunió externes, semblants a les de qualsevol societat mundana, sinó com el *fonament primer i místic* de la vida humana. La humanitat és una en Crist, totes les persones som el sarment de la mateixa vinya, els membres d'un únic cos. La vida de cadascú s'eixampla infinitament en la vida dels altres, *communio sanctorum*, i cada persona viu en l'Església la vida de tota la humanitat eclesialitzada, és la humanitat: *homo sum et nihil humani a me alienum esse puto*. I no solament es tracta de la humanitat en la persona dels vius, pròxims a Déu juntament amb nosaltres en l'oració i l'esforç, perquè la generació actual no és més que una pàgina en el llibre dels vius, sinó de la humanitat en Déu i en la seva Església, on no es fa diferència entre els vius i els morts, car en Déu tots som vius, Déu és «el Déu d'Abraham, el Déu d'Isaac i el Déu de Jacob. Ell no és Déu de morts, sinó de vius» (Mt 22,32). (I aquells que no han nascut però han de néixer, ja viuen en l'eternitat de Déu.) Però la catolicitat (*sobórnost*) de l'Església no es limita tampoc al gènere humà, i el cor dels àngels també hi té cabuda en virtut de la seva relació íntima amb la humanitat. El mateix ésser del món angèlic és inaccessible a l'esguard corporal, només pot ser testificat per l'experiència espiritual, només pot ser apercebut pels ulls de la fe; així la nostra unió en l'Església a través del Fill de Déu ha aplegat el que és terrenal i el que és celestial i ha aixecat la barrera entre el món dels àngels

i el món dels homes. Perquè la creació entera, la natura i el món, estan lligats al cor dels àngels i al gènere humà. Han estat lliurats a la custòdia dels àngels i al domini de l'home, el destí del qual és compartit per tota la creació: «fins ara tot l'univers creat gemega i sofreix... també nosaltres... gemeguem dins nostre anhelant de ser plenament fills, quan el nostre cos sigui redimit» (Rm 8,22-23) amb la seva transfiguració en «nova creació» i la nostra resurrecció. D'aquesta manera l'home es converteix dins l'Església en ésser *universal*, i la seva vida en Déu *l'uneix a la vida de la tota la creació* pels lligams de l'amor còsmic.¹ «Però vosaltres us heu acostat a la muntanya de Sió, a la ciutat del Déu viu, la Jerusalem celestial, a miríades d'àngels, a l'aplec festiu, a l'assemblea dels primogènits que tenen el nom inscrit en el cel; us heu acostat a Déu, jutge de tots, als esperits dels justos que ja han arribat a la plenitud, a Jesús, mitjancer d'una aliança nova» (He 12, 22-24). Aquests són els límits de l'Església. I l'Església com a tal, que aplega no solament els vius sinó també els morts, els ordres angèlics i la creació entera, és *invisible*, però no inescrutable. Els límits de la vida de l'Església passen la creació del món i de l'home i es perden en l'eternitat.

Si l'Església és la vida divina donada a les creatures, és possible o convenient de parlar, d'acord amb aquesta seva força divina, de la seva *aparició* en el temps o de la seva *creació*? En Déu, en qui «no hi ha canvi ni ombra de variació» (Jm 1,17), en el pla sobrenatural de la creació, en la Saviesa Divina que n'és el «principi» (Sv 8,22),² no hi ha lloc per a les aparicions. Podem dir que *l'Església és la finalitat supraeterna* i el fonament de la creació, *Déu va crear el món per a l'Església*, i, en aquest sentit,

1. «El cor compassiu» (Isaac el Siríac).

2. Sobre la Saviesa Divina com a principi de la creació, vegeu els meus llibres *La llum sense ocàs* i *L'esbarzer incandescent*.

«ella ha estat creada abans de tot i el món ha estat creat per a ella».³ El Senyor va crear l'home a imatge seva, però aquesta imatge, és a dir, la semblança divina de l'home, conté ja en ella *el projecte i la possibilitat de l'eclesialització de l'home*, com també de la seva encarnació divina, car Déu només podia assumir la naturalesa d'un ésser *conforme a Ell* i que contingué en ell la Seva imatge. Dins la unitat múltiple vivent del gènere humà, s'hi troba també continguda la unitat múltiple de l'Església, a imatge de la Santa Trinitat. Per això, en relació amb l'existència de l'Església en la humanitat, és difícil de dir quan no hi va ser, si més no com a premissa: segons els Pares, *ja al paradís*, abans de la caiguda, *quan el Senyor venia per conversar amb l'home i s'hi relacionava, tenim ja la creació originària de l'Església*. Després de la caiguda, juntament amb el protoevangeli sobre «la llavor de la dona» (Gn 3,15), el Senyor conjectura, amb aquesta promesa, l'*inici* de l'anomenada *Església de l'Antic Testament*, que fou l'escola i el jardí de la relació amb Déu. I fins i tot en les tenebres del paganisme, en la seva recerca natural de Déu, existeix una «Església pagana estèril» (segons l'expressió d'un himne eclesiàstic). Certament, *l'Església només ateny la seva plena essència amb l'encarnació divina*, i, en aquest sentit, *l'Església és fundada pel Senyor Jesucrist* («edificaré la meua Església» [Mt 16,18]) *i realitzada per la Pentecosta*. Aquests fets, però, tot i que posen els fonaments de l'Església, no en suposen encara l'acompliment. *D'Església militant li cal encara esdevenir Església triomfant, en què «Déu serà tot en tots»*.

Així, doncs, és impossible d'establir els límits de l'Església, ni pel que fa a l'espai ni pel que fa al temps o a la força. L'Església és, doncs, no «invisible», però sí incognoscible. Això no obstant, aquest aspecte incognoscible i infinit, i el caràcter inson-

3. HERMAS, *Pastor*, Vis. II, 4,1.

dable de la seva profunditat, no la fan invisible, en el sentit de no existir a la Terra en les formes accessibles a l'experiència terrenal o de ser completament transcendent, que és pràcticament equivalent a la inexistència. No, malgrat la seva essència secreta, l'Església és visible a la Terra, és totalment accessible a l'experiència terrenal, té límits i està confinada en l'espai i en el temps. La vida invisible de l'Església, la vida de la fe, està íntimament lligada a formes de vida terrenal absolutament concretes. L'«invisible» existeix en el que és visible, hi és contingut, i està lligat a ell pel que és concret o pel símbol (σύμβολον). Pròpiament parlant, el *símbol* és quelcom que pertany a aquest món i que, malgrat tot, es barreja amb el contingut supramundial lligat a ell en una unió transcendent i immanent, un pont entre el cel i la terra, una unitat creada divinament, teàndrica. La vida de l'Església és, en aquest sentit, simbòlica, existeix misteriosament sota d'un símbol visible. L'oposició entre «l'Església invisible» i la societat visible dels homes, encara que aparegui a causa de l'Església interior i per a ella, és aliena a l'Església, destrueix aquest símbol i aboleix la mateixa Església com a unió de la vida humana i la divina, per transcendir-la en un terreny noümenic i buidar-ne el fenomènic.

Però si l'Església, en tant que vida, és continguda en l'Església terrenal, per aquest mateix fet, com tot el que és terrenal, té els seus límits en l'espai i en el temps. *Essent només una societat*, que no l'engloba ni l'esgota, tanmateix existeix *com una societat eclesial*, amb els seus senyals, les seves lleis i els seus límits. És *per a nosaltres* i *en nosaltres*, en la nostra existència terrenal i temporal, i té la seva història, ja que tot allò que existeix al món roman en la història. D'aquesta manera, l'essència eterna, immutable i divina de l'Església apareix en la vida d'aquest segle com una manifestació i una realització històriques i, en conseqüència, té també el seu començament històric. L'Esglé-

sia fou fundada per Nostre Senyor Jesucrist, que va posar com a pedra per bastir-la la confessió de l'apòstol Pere, feta per ell en nom de tots els Apòstols. Ell els envià després de la seva resurrecció perquè prediquessin l'Església, que va rebre l'ésser neotestamentari amb la baixada de l'Esperit Sant sobre els Apòstols. Després d'això, la primera crida apostòlica a l'Església fou feta per boca de l'apòstol Pere: «Convertiu-vos, i que cada un de vosaltres es faci batejar en el nom de Jesucrist, [...] i així rebreu el do de l'Esperit Sant» (Ac 2,38), «i aquell mateix dia s'afegiren als germans unes tres mil persones» (Ac 2,41). I d'aquesta manera es van posar els fonaments de l'Església del Nou Testament.